

KULTUROWE ASPEKTY BANKOWOŚCI MUZUŁMAŃSKIEJ I AZJI POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ

GRZEGORZ GRALEC

STUDENT SZKOŁY GŁÓWNEJ HANDLOWEJ W WARSZAWIE

PAŹDZIERNIK 2015

❖ Spis treści

❖ Wstęp.....	3
❖ I. Bankowość muzułmańska.....	6
I.1 Wpływ islamu na życie społeczności.....	6
I.1.1 Podstawy prawa muzułmańskiego	6
I.1.2 Wpływ islamu na etykę gospodarności	7
I.1.3 Wpływ islamu na bankowość	9
I.1.4 Wpływ islamu na prawo państwowe	9
I.2 System bankowości muzułmańskiej	11
I.2.1 Produkty bankowe	11
I.2.2 Udział bankowości muzułmańskiej w krajach arabskich.....	14
I.2.3 Okienko muzułmańskie.....	15
I.2.4 Nadzór bankowy.....	16
❖ II. Bankowość Dalekiego Wschodu	18
II.1 Kultura Azji	18
II.2 Charakterystyczne elementy bankowości azjatyckiej.....	21
II.2.1 Azjatycki kryzys bankowy.....	21
II.2.2 Nadzór bankowy	23
II.2.3 Mikrofinansowanie.....	23
❖ III. Pozycja obu systemów na świecie	26
❖ Podsumowanie.....	30
❖ Bibliografia	31

❖ Wstęp

Na przestrzeni wieków tradycja i kultura w znaczny sposób kształtowały funkcjonowanie konkretnego narodu lub regionu geograficznego. Były one efektem wspólnych doświadczeń i wzorców zachowań czerpanych od przodków, którzy w przeszłości znajdowali się w podobnych sytuacjach życiowych. Duży wpływ na kulturę miała również religia - nierzadko wartości religijne wyznaczały jednocześnie etykę i normy postępowania w danej społeczności. W procesie rozwoju społeczeństwa wykształcały się pewne schematy myślowe oraz hierarchię wartości specyficzne dla każdej cywilizacji.

Wszystkie te aspekty rzutowały także na specyficzny dla danej społeczności rozwój gospodarności. W różnych kulturach przyjmowano inne rozwiązania, które wynikały ze specyficznych priorytetów lub uwarunkowań geograficznych. W Mezopotamii np. wynaleziono system melioracji, aby jak najlepiej wykorzystać rzeki Eufrat i Tygrys do usprawnienia rolnictwa. Rzymianie z kolei zaczęli budować niezwykle trwałe drogi, gdyż chcieli zmniejszyć czas marszu jednostek zbrojnych itd. Z czasem w procesie rozwoju społeczeństwa wiele rozwiązań było adaptowanych przez inne cywilizacje, ale każda specjalizowała się w specyficznych dziedzinach. Wydawało się, że pewne wartości i schematy myślenia przetrwają w konkretnych społecznościach pod ciężarem dziesiątek tysięcy lat.

Obecnie żyjemy jednak w czasach postępującej globalizacji. Szybki przepływ informacji oraz rozwinięta komunikacja wpływają na zacieranie się granic pomiędzy państwami i powstawanie potężnych, międzynarodowych koncernów. Producenci toczą walkę o jak największe udziały w światowym rynku i maksymalizację zysków. Nietrudno zauważyć, że dzisiaj niemalże wszyscy ludzie na świecie konsumują te same produkty i korzystają z tych samych usług. Można odnieść wrażenie, że w codziennym funkcjonowaniu przedsiębiorstw kultura i lokalne zwyczaje odgrywają bardzo znikomą rolę.

Aby zaprzeczyć hipotezie o braku wpływu tradycji na dzisiejszy kształt różnych sektorów gospodarki, zdecydowałem się przedstawić dwa systemy bankowe, które funkcjonują w oparciu o lokalną kulturę.

Obszarem zainteresowania mojej pracy jest bankowość muzułmańska oraz bankowość Dalekiego Wschodu.

Prowadzenie działalności bankowej w tych regionach opiera się o głęboko zakorzenione wartości, które są niezwykle specyficzne dla wspomnianych społeczności. W swojej pracy pragnę wskazać czynniki kulturowe, które wpływają na bankowość, opisać czym ten wpływ się przejawia, a na końcu dokonać porównania obydwu systemów.

W Polsce można znaleźć bardzo dużo literatury dotyczącej bankowości muzułmańskiej. Wiele miejsca poświęca się tej tematyce w prasie, Internecie oraz literaturze. Znacznie mniej popularnym zagadnieniem jest w naszym kraju bankowość Azji Południowo-Wschodniej - ciężko znaleźć wysokiej jakości publikacje lub artykuły.

Podczas pisania pracy wspomagałem się książkami traktującymi o wspomnianych systemach bankowych. W przypadku bankowości Dalekiego Wschodu sięgałem po opracowania i publikacje zagraniczne. Korzystałem również z kilku artykułów oraz danych statystycznych, które pozwoliły mi przedstawić pewne kwestie w sposób bardziej wiarygodny.

Początkowo opisane zostały przeze mnie główne źródła prawa muzułmańskiego oraz wpływ tej religii na funkcjonowanie ludzi oraz ich podejście do gospodarności. Nie pominąłem kwestii roli islamu w kształtowaniu bankowości.

Następnie przedstawiłem system bankowy w krajach arabskich oraz charakterystykę produktową banków muzułmańskich.

Kwestia Dalekiego Wschodu została podjęta poprzez wyjaśnienie głównych zasad Konfucjanizmu, a także jego wpływu na gospodarkę krajów azjatyckich. Potem skupiłem się na najbardziej charakterystycznych elementach bankowości regionu Azji Południowo-Wschodniej z kryzysem włącznie.

Ostatnim etapem pracy jest próba umiejscowienia obu systemów w skali globalnej, określenie ich pozycji i znaczenia oraz określenie szans na rozwój w przyszłości.

Mam nadzieję, że niniejsza praca przybliży niektórym cechy charakterystyczne wspomnianych systemów bankowych oraz pozwoli uwierzyć, że tradycja i kultura wciąż odgrywają ważną rolę w konkretnych gospodarkach.

❖ I. Bankowość muzułmańska

I.1 Wpływ islamu na życie społeczności

I.1.1 Podstawy prawa muzułmańskiego

Nazywanie się wyznawcą islamu oznacza podporządkowanie swojego życia prawu muzułmańskiemu. Nazywa się ono szari'at i zawiera zbiór zasad moralnych i etycznych, które kierują zarówno życiem jednostki, jak i całej społeczności. Samo słowo szari'at oznacza dosłownie drogę do wodopoju i nie można przyrównać go ani do prawa stanowionego ani do prawa kanonicznego, które w swojej konstrukcji znane są Europejczykom. Prawo stanowione jest bowiem stworzone przez ludzi, co oznacza, że można je zmieniać. Prawo muzułmańskie pochodzi natomiast od Boga i nie podlega żadnym ingerencjom.

Prawo kanoniczne, z kolei, dotyczy jedynie spraw religijnych, a szari'at reguluje wszystkie aspekty życia muzułmanina – zarówno te dotyczące życia prywatnego jak i społecznego.

Podstawowymi źródłami prawa muzułmańskiego są Koran i sunna.

Koran jest świętą księgą islamu, która została objawiona Mahometowi, gdy ten był prorokiem islamu. Warto podkreślić, że Koran jest przede wszystkim księgą religijną, a nie kodeksem prawnym. Oznacza to, że nie daje odpowiedzi jak postępować we wszystkich sytuacjach i pozostawia duże pole do interpretacji¹.

Sunna to z kolei drugie spisane źródło prawa muzułmańskiego. Składa się ona z Hadisów, czyli przypowieści lub pojedynczych wypowiedzi z życia Mahometa-proroka jako wzoru do naśladowania dla wszystkich wierzących. To właśnie w sunnie zostały zawarte filary wiary – fundamenty, na których został zbudowany islam. Według wszystkich szkół muzułmańskich są to zasady, w które każdy wyznawca musi wierzyć, całkowicie akceptować oraz szczerze stosować. Filarów wiary jest pięć i przedstawiają się następująco:

¹ www.bankowoscislamska.pl/2014/01/26/bankowosc-muzulmanska-religijne-i-prawne-uwarunkowania/

- Wiara, że nie ma Boga oprócz Allaha, a Muhammad jest posłańcem Allaha,
- Przestrzeganie Modlitwy,
- Płacenie zakaat (jałmużny) – obowiązek przekazania raz do roku 2,5% swojego majątku (jeśli przekracza on ustalone minimum) na rzecz biednych,
- Post podczas Ramadanu,
- Pielgrzymka do Mekki².

Do innych, niematerialnych metod tworzących prawo muzulmańskie zalicza się idźmę i rozumowanie oparte na analogii - kijas.

Idźma polega na dojściu do konsensusu grup uczonych muzulmańskich. Jest stosowana, gdy w Koranie i sunnie nie ma klarownych decyzji w sprawie rozważanych kwestii i może funkcjonować jako źródło prawa. Celem Idźmy jest przede wszystkim standaryzacja regionalnych różnic w opiniach prawników, dotyczących zagadnień religijnych.

Kijas to natomiast poszukiwanie rozwiązań prawnych dla aktualnych sytuacji poprzez analogię do zasad zawartych w Koranie lub sunnie. Tego rodzaju wnioskowanie pozwala tworzyć nowe rozwiązania prawne na drodze sądowej, które w przyszłości mogą posłużyć jako precedens w innej sprawie.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że jedynie Koran i sunna są powszechnie akceptowane jako źródła prawa. Używanie innych źródeł jest przedmiotem sporu między różnymi szkołami prawa muzulmańskiego. Na przykład szkoła szyicka odrzuca idźmę i Kijas, a szkoły sunnickie akceptują wspomniane źródła, ale w różnym zakresie.

I.1.2 Wpływ islamu na etykę gospodarności

Islam ingeruje we wszystkie elementy życia swoich wyznawców, co było już wspomniane. Nietrudno się zatem domyślić, że wiara ma duży wpływ również na podejście ludzi do pracy, majątku, gospodarności czy nawet relacji biznesowych. Zasady, które są zakorzenione w prawie muzulmańskim kształtują charakter etyki gospodarowania w krajach arabskich. Można

² www.alislam.pl/islam/filary_islamu

zaobserwować to na przykładzie takich wartości jak dobroczynność czy miłosierdzie. Wywodzą się one z kolektywistycznego charakteru islamu. Oznacza to, że ważniejsze od dobra jednostki jest dobro całej grupy, gminy muzulmańskiej. Dodatkowo wg teologii islamskiej – człowiek jest w stanie zadowolić Boga, ale musi rozporządzać w taki sposób darami Pana, aby korzystała na tym cała gmina.

Tradycja muzulmańska przywiązuje dużą wagę do dobroczynności i zachęca bogatych do pomagania ubogim i okazywania im szacunku. Ta zasada została nawet uwzględniona w pięciu filarach islamu jako obowiązek jałmużny. Co ciekawe owa redystrybucja dochodu przyczynia się nie tylko do ograniczania liczby żebraków w społeczeństwie, ale także stymuluje muzulmanów do powiększania swojego majątku dla dobra całej wspólnoty. Miłosierdzie z kolei w praktyce gospodarowania dotyczy relacji z dłużnikami. Od osób, które nie są w stanie spłacić swoich długów, wierzyciele nie powinni pobierać odsetek. Natomiast w przypadku ich niewypłacalności powinni darować dług.

Na etykę gospodarowania w krajach arabskich wpływają też inne czynniki niż religia. Wiąże się to przede wszystkim z warunkami, jakie przez wiele lat panowały na Półwyspie Arabskim. Ograniczona ilość zasobów naturalnych sprawiała, że był to obszar nieprzyjazny do życia ludzi. Przetrwanie w tym niezwykle gorącym i suchym klimacie umożliwiało jedynie ciężka praca i optymalne gospodarowanie zasobami. Te cechy wciąż są aktualne w społeczności muzulmańskiej. Można to zaobserwować chociażby w relacjach między stronami kontraktu – czy to sprzedawcą i kupującym, czy pracodawcą i zatrudnionym. Istotą muzulmańskiego etosu pracy jest uczciwość i wzajemny szacunek do wykonywanych zadań: dobrze wykonana praca powinna być należycie opłacona; zbyt niskie wynagrodzenie oznacza nieuczciwe bogacenie się na czyimś wysiłku³.

³ „Bankowość muzulmańska”, Katarzyna Górak Sosnowska, Piotr Masiukiewicz, wyd. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2013.

I.1.3 Wpływ islamu na bankowość

Koran, sunna i prawo muzulmańskie decydują także bezpośrednio o charakterze bankowości. Najważniejszą zasadą bankowości islamskiej jest *riba* - zakaz lichwy i pobierania dodatkowych opłat. Z tego powodu obrót pieniędzmi w islamskim systemie finansowym całkowicie wyklucza dawanie oraz pobieranie lichwy. Oznacza to, że oprocentowanie kredytów i lokat jest grzechem, a pobierać odsetek nie mogą nie tylko banki, ale i klienci. Zakaz ten wywodzi się z tradycji sprawiedliwości społecznej. Pobieranie procentu jest natomiast niesprawiedliwe, ponieważ według Koranu prowadzi ono do uzyskania nieuzasadnionej przewagi.

Istotnym z punktu widzenia bankowości jest również zakaz *gharar*. Wymusza on bowiem formułowanie umów w taki sposób, aby zawierane w nich postanowienia były kompleksowo opisywane i jasne dla obu stron. Niedopuszczalny jest natomiast niepewny lub niezrozumiały charakter kontraktu, który może służyć uzyskiwaniu korzyści wynikających z informacyjnej asymetrii. W praktyce oznacza to, że każda umowa może zostać unieważniona w sytuacji, gdy „kruczki” w niej zawarte utrudnią klientowi jej właściwe zrozumienie. *Gharar* przysparza jednak nieco kontrowersji w jego interpretacji. Chęć uzyskania zysku w danym interesie prawie zawsze wiąże się z podjęciem ryzyka - praktycznie każdej działalności towarzyszy jakaś niepewność. Problem stanowi zatem określenie stopnia niepewności, który byłby regulowany przez *gharar*. Islamscy uczeni sporządzili listę sytuacji, które powinny być korygowane wspomnianym zakazem⁴.

I.1.4 Wpływ islamu na prawo państwowe

Dużo miejsca poświęciłem do tej pory na opisanie prawa muzulmańskiego – jego źródeł oraz wpływu na etykę gospodarowania i bankowość w krajach arabskich. Czy jednak we wszystkich krajach muzulmańskich *szari’at* stanowi jednocześnie prawo państwowe? Odpowiedź na to

⁴ www.egospodarka.pl/80893,Bankowosc-islamska,1,20,2.html

pytanie jest zaskakująca - okazuje się bowiem, że obecnie jedynie Arabia Saudyjska reprezentuje klasyczny model państwa religijnego. Oznacza to, że opiera system państwowy wyłącznie na szari'acie. Nie ma tam konstytucji, a jej rolę pełnią Koran i sunna. Prawo jest tworzone i interpretowane wyłącznie przez muzułmańskich prawników. Warto przy tym podkreślić, że system prawny Arabii Saudyjskiej jest unikatowy w świecie islamu.

Znacznie częściej spotykane są pozostałe dwa modele udziału szari'atu w systemie państwowym: model mieszany oraz model świecki.

Model świecki dotyczy największej ilości państw muzułmańskich. Są to państwa, w których systemach prawnych można dostrzec zarówno elementy szari'atu, jak i innego prawa (np. stanowionego, precedensowego, czy zwyczajowego). Najwięcej elementów szari'atu znajduje się zazwyczaj w prawie rodzinnym i spadkowym, a najmniej w prawie karnym, podatkowym i konstytucyjnym.

Model świecki z kolei rozdziela religię i państwo, a także ogranicza rolę religii w polityce. Najbardziej charakterystycznymi przedstawicielami tej grupy są Turcja i Mali⁵.

Ukazanie zależności między prawem muzułmańskim w klasycznej formie a systemem państwowym pokazuje duży wpływ globalizacji oraz kultury Zachodu na politykę i formę ustroju w państwach muzułmańskich. Implikuje to otwartość rodzimych sektorów bankowych na kapitał zagraniczny oraz konkurencję ze strony banków konwencjonalnych. Tego rodzaju zjawiska wymuszają zaś prowadzenie specyficznego nadzoru bankowego, co przedstawię w dalszej części pracy.

⁵ Bankowość muzułmańska”, Katarzyna Górak Sosnowska, Piotr Masiukiewicz, wyd. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2013.

I.2 System bankowości muzułmańskiej

I.2.1 Produkty bankowe⁶

Największą specyfikę bankowości muzułmańskiej w stosunku do banków klasycznych stanowi ich osobliwa oferta produktowa. Każdy produkt bankowy powinien zaspokajać potrzeby finansowe gospodarstw domowych i przedsiębiorstw. Musi przy tym spełniać szczegółowe wymagania, określone przez prawo szari'atu. W swojej pracy zdecydowałem się przedstawić podstawowe produkty finansujące przedsięwzięcia, ponieważ najlepiej oddają specyficzny charakter bankowości muzułmańskiej.

▪ Muszaraka

Muszaraka to model spółki, w której wszyscy partnerzy dzielą się zarówno zyskiem, jak i stratą wynikających z tej współpracy. Nie ma tutaj naliczania odsetek jak w przypadku bankowości klasycznej. Finansujący osiąga zysk poprzez udział w rzeczywistych zyskach przedsięwzięcia według z góry ustalonej proporcji. Z drugiej strony, ponosi on również pełną odpowiedzialność majątkową w przypadku ewentualnej straty (strata jest proporcjonalna do wkładu kapitałowego każdego z partnerów i nie musi odpowiadać kluczowi podziału zysku). Muszaraka uważana jest za najczystszy i najbardziej sprawiedliwy instrument finansowy według szari'atu.

▪ Mudaraba

Mudaraba stanowi szczególny model partnerstwa. Dzieli on bowiem dwie strony kontraktu na dawcę kapitału (tzw. rabb al.-mal) oraz zarządzającego tym kapitałem (tzw. mudarib). W praktyce oznacza to, że osoba, która finansuje przedsięwzięcie nie może brać udziału w zarządzaniu i inwestowaniu swoim kapitałem. Dodatkowo według kontraktu mudaraba,

⁶ Bankowość muzułmańska”, Katarzyna Górak Sosnowska, Piotr Masiukiewicz, wyd. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2013

ewentualna strata obciąża wyłącznie dawcę kapitału, gdyż mudarib nie zarządza swoimi własnymi środkami.

▪ **Murabaha**

Murabaha to najbardziej rozpowszechniony instrument używany w bankowości muzułmańskiej, a jednocześnie produkt, który budzi największe kontrowersje wśród ekspertów.

Jest to sprzedaż towaru na raty, w których zawarto cenę produktu, uwzględniającą zysk sprzedawcy. Z czasem murabaha przestała być instrumentem o charakterze sprzedażowym, a zaczęła pełnić rolę alternatywnej metody finansowania, używanej do transakcji krótkoterminowych. Tego rodzaju zastosowanie pozwala również bankom kontrolować nadwyżki płynności.

Krytyka murabahy nawiązuje do ukrywania stopy procentowej jedynie poprzez nazewnictwo. Zdaniem jej zwolenników, prowizja bankowa stanowi wyłącznie pokrycie kosztu związanego z obsługą danej transakcji.

▪ **Tawarruk**

Tawarruk nazywany jest często „odwroconą murabahą”. Stanowi on narzędzie alternatywne wobec zabronionych przez szari’at pożyczek oprocentowanych i gwarantuje klientom szybki dostęp do gotówki. Tawarruk polega na zakupie aktywów przez bank (najczęściej towarów) i natychmiastowej sprzedaży ich klientowi w postaci odroczonej płatności. Następnie towar, będący własnością klienta zostaje odsprzedany osobie trzeciej w transakcji spot. W efekcie klient uzyskuje gotówkę, a zobowiązania wobec banku spłaca w ratach. Nietrudno się domyślić, iż tawarruk skierowany jest głównie do brokerów handlujących towarami.

Krytycy tego instrumentu zwracają uwagę na fakt, że klient korzystający z transakcji, nie traktuje towaru jako inwestycji, a jedynie jako przedmiot zarobku i osobistej korzyści majątkowej.

▪ **Idżara**

Idżara stanowi odpowiednik leasingu w konwencjonalnym systemie finansowym – jest to porozumienie na mocy, którego bank kupuje określony sprzęt, a następnie wynajmuje go klientowi. Długość trwania najmu ustalana jest indywidualnie. Różnica między klasycznym leasingiem a idżarą polega na obciążeniu właściciela (banku) wszystkimi kosztami. Tymczasem leasing charakteryzuje się tym, że podatki i koszty amortyzacji ponoszone są przez najemcę.

▪ **Salam**

Salam to kontrakt polegający na dokonaniu pełnej zapłaty dostawcy za dobro, które dostarczone będzie przez niego w terminie późniejszym. Pierwotnie ten rodzaj finansowania był popularny w działalności rolniczej. Obecnie salam stosowany jest dla finansowania usług, handlu i produkcji.

▪ **Istisna**

Istisna jest produktem bankowym służącym finansowaniu dużych i długoterminowych przedsięwzięć. Podobnie jak salam, polega na zapłacie zaliczki za dobra, które producent dostarczy w późniejszym, ustalonym terminie, po ustalonej cenie. Wspomniana zaliczkowa może jednak obejmować pełną wartość zamówionych dóbr lub może być regulowana w ratach. Ważną cechą kontraktu jest szczegółowo opracowany harmonogram realizacji projektu, gdzie ustalona kwota transakcji pozostaje niezmienną. Istisna nie obejmuje towarów handlowych, a stosuje się ją wyłącznie do dóbr wytwarzanych na specjalne zamówienie i wyłączonych z powszechnej dystrybucji.

I.2.2 Udział bankowości muzułmańskiej w krajach arabskich

Kraje islamskie charakteryzują się niezwykle specyficzną organizacją bankowości, ponieważ na ich terytoriach w bezpośrednim sąsiedztwie swoją działalność prowadzą zarówno banki klasyczne, jak i muzułmańskie. Co ciekawe, bankowość muzułmańska pozostaje niszowym systemem wobec banków konwencjonalnych nawet w państwach arabskich. Największy udział procentowy banków muzułmańskich spotkamy w Arabii Saudyjskiej, co spowodowane jest najwyższym współczynnikiem wyznawców islamu oraz faktem, że szari'at stanowi jednocześnie prawo państwowe. Statystyki umieszczone w tabeli przedstawiają ilość banków muzułmańskich i konwencjonalnych (wraz z ich udziałem procentowym) w wybranych państwach arabskich.

Tabela 1. Liczba banków muzułmańskich i konwencjonalnych w wybranych państwach arabskich⁷

Kraj	Liczba banków muzułmański	w %	Liczba banków konwencjonalnych	w %
Arabia Saudyjska	10	24,4	31	75,6
Bahrajn	9	7,1	117	92,9
Egipt	7	6,1	107	93,9
Jordania	4	11,4	31	88,6
Kuwejt	4	11,1	32	88,9
Libia	1	2,6	38	97,4
Syria	3	10,0	27	90,0

⁷ Opracowanie własne na podstawie: Bankowość muzułmańska”, Katarzyna Górak Sosnowska, Piotr Masiukiewicz, wyd. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2013

Tunezja	1	1,3	76	98,7
ZEA	10	5,3	179	94,7
Katar	4	9,5	38	90,5

I.2.3 Okienko muzułmańskie

Okienko muzułmańskie to przykład odwrotnego kierunku wzajemnego zazębiania się bankowości klasycznej i muzułmańskiej. Jest to oferta produktowa banków konwencjonalnych skierowana do wyznawców islamu.

Tego rodzaju strategia banków wynika ze stale rosnącej liczby muzułmanów w państwach Europy Zachodniej i Stanach Zjednoczonych. Szacuje się, że w ciągu ostatnich 4 lat w samej Wielkiej Brytanii przybyło ok. pół miliona muzułmanów. Według badań ONZ wskaźniki urodzeń wśród muzułmańskich imigrantów (np. ok. 2,5 w Holandii oraz ok. 2,3 w Austrii) średnio dwukrotnie przewyższają europejskie.

Z tego powodu rośnie również liczba banków uruchamiających w swoich oddziałach te specjalne komórki, które prowadzą działalność finansową respektując prawo szari'at. Do tego grona należą aktualnie między innymi Citigroup, HSBC, Deutsche Bank, American Bank, czy American Express Bank Ltd. .

Należy podkreślić, że tzw. islamic window nie jest wyłącznie działaniem komercyjnym, któremu przyświeca cel pozyskania jak największej liczby klientów i maksymalizacja zysku. Komórka banku konwencjonalnego, która świadczy usługi bankowości muzułmańskiej pozostaje całkowicie oddzielona od reszty banku. Oznacza to, że np. zupełnie inny kapitał, finansuje okienko muzułmańskie – kapitał, który nie pochodzi z działalności odsetkowej lub innej zabronionej przez szari'at. Dodatkowo konta bankowe klientów korzystających z usług islamic window są oddzielone od kont konwencjonalnych itd.

Każdy bank prowadzący okienko muzulmańskie zatrudnia również ekspertów ds. szari'atu, którzy są doradcami, a jednocześnie kontrolują zgodność oferowanych produktów bankowych poprzez islamic window z wykładnią prawa muzulmańskiego⁸.

I.2.4 Nadzór bankowy⁹

W krajach arabskich banki centralne pełnią niezwykle odpowiedzialne funkcje. Poza prowadzeniem polityki pieniężnej, zmuszone są do sprawowania nadzoru nad dwoma odrębnymi systemami bankowymi – konwencjonalnym i muzulmańskim. Do podstawowych funkcji muzulmańskich banków centralnych należy zaliczyć:

- wspieranie rozwoju gospodarczego,
- emisja pieniądza krajowego,
- prowadzenie organu dewizowego,
- prowadzenie organu nadzorczego,
- prowadzenie systemu gwarancji depozytów,
- pełnienie funkcji banku banków (np. funkcja lender of last resort),
- obsługa budżetu.

W ramach polityki pieniężnej banki centralne w krajach muzulmańskich ustalają i kontrolują poziom rezerw obowiązkowych, przeprowadzają operacje otwartego rynku, oraz nadzorują kurs i rezerwy walutowe. Są to działania, które nie odbiegają od roli banków centralnych w wysokorozwiniętych krajach bankowości konwencjonalnej.

Specyficzną funkcją bankowości centralnej w krajach muzulmańskich jest natomiast ustalanie stóp przeciętnego zysku na inwestycjach. Dodatkowo tego rodzaju banki centralne emitują krótkoterminowe certyfikaty inwestycyjne (tzw. sukuk), aby regulować płynność banków komercyjnych.

⁸ Bankowość muzulmańska”, Katarzyna Górak Sosnowska, Piotr Masiukiewicz, wyd. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2013

⁹ Ibidem.

System nadzoru bankowego w krajach muzułmańskich składa się z rad gubernatorów, rad ds. szri'atu oraz nadzoru sądów powszechnych. Sercem nadzoru w większości krajów jest bank centralny, w którym znajduje się specjalny departament nadzoru.

Do zadań systemu nadzoru bankowego należy przede wszystkim nadzorowanie bezpieczeństwa zdeponowanych środków finansowych oraz kontrola, czy banki komercyjne działają zgodnie z prawem. W tym celu przeprowadzane są inspekcje bankowe oraz analiza sprawozdawczości, a także kontrola poszczególnych organów banków i wydawanie określonych nakazów i zaleceń.

❖ II. Bankowość Dalekiego Wschodu

II.1 Kultura Azji

Określenie jednej determinanty ukształtowania kultury Azji Południowo-Wschodniej stanowi duży problem. Azja jest bowiem najbardziej zróżnicowanym kontynentem pod względem religijnym. Można tam spotkać w zasadzie wszystkie religie współczesnego świata. Jednak zdecydowanie największy wpływ na wspólne dla azjatyckich społeczeństw zasady i wzorce postępowania ma filozofia Konfucjanizmu i Taoizmu. Dotyczy to w szczególności krajów Południowo-Wschodniej Azji, takich jak np. Japonia, Chiny, Tajwan, Korea Południowa, Hongkong, czy Singapur.

Konfucjanizm na pierwszy plan wysuwa równowagę w społeczeństwie i wskazuje na miejsce jednostki w strukturze społecznej. Każda jednostka jest tylko częścią systemu wzajemnych powiązań. W tym systemie wyróżnia się pięć typów zależności:

- podwładny-przełożony,
- ojciec-syn,
- mąż-żona,
- stosunki między braćmi,
- relacje między przyjaciółmi.

Prawidłowe i bezkonfliktowe funkcjonowanie społeczeństwa jest możliwe wyłącznie w przypadku właściwego wypełniania obowiązków wynikających z danej roli.

Wspólną cechą społeczności dalekowschodnich jawi się obawa przed wstydem. W krajach konfucjańskich „utrata twarzy” oznacza wyrzucenie za margines społeczny. Wstyd dosięga również całą rodzinę jednostki, która również zostaje wyłączana z funkcjonowania w społeczeństwie. Warto jednak wspomnieć, że swój czyn można zrekompensować poprzez szczerą pokorę i posłuszeństwo. Ten element kultury państw Dalekiego Wschodu stanowi pewne naturalne zabezpieczenie przed wszelkimi niemoralnymi i nielegalnymi

zachowaniami¹⁰. Nie można pominąć innych wartości, które poniekąd kształtują ludzi wywodzących się z regionów azjatyckich. Dużą wagę przykładają tam również do szacunku dla autorytetów, ciężkiej pracy, a przede wszystkim lojalności wobec bliskich i rodziny.

Filozofia konfucjańska oraz priorytety miejscowej ludności przejawiają się też na niwie gospodarczości i biznesu. W mocnym stopniu wpływają na przyswajane w tym rejonie modele biznesowe oraz metody zarządzania.

Przejawia się to chociażby poprzez przestrzeganie hierarchii społecznej. Ta kwestia odgrywa dużą rolę w funkcjonowaniu korporacji. Każdy pracownik powinien być świadomy swojej pozycji i obowiązków. Nie powinno się zatem wchodzić w zbyt swobodne interakcje ze swoim szefem, tak jak to czasem zdarza się w zachodnich firmach.

Specyficzny jest również sposób postrzegania władzy oraz powinności z niej wynikających. Azjata, który posiada uznany status społeczny powinien wspomagać biedniejszych lub finansować przedsięwzięcia, które mogą przysłużyć się ogółowi społeczności.

Ważną cechą społeczności azjatyckich jest preferowanie zarządzania etycznego. Oznacza to, że w krajach Dalekiego Wschodu występuje skrajna awersja do prawa i procesów sądowych. Funkcjonuje bowiem zgodne przekonanie, że władzę posiada ten, kto dysponuje największą ilością kapitału. Posiadany majątek z kolei, wg zasad wywodzących się z Konfucjanizmu, jest redystrybuowany w etyczny sposób, co wpływa na poprawę życia całej społeczności¹¹.

W państwach azjatyckich niezwykle ważna jest przynależność do określonej grupy. Najczęściej jest to rodzina, ale zasada ta odnosi się również do takich zbiorowości jak np. koledzy z pracy. Ludzie w Azji identyfikują własną osobę poprzez sieć powiązań z innymi. Nikt nie chce podkreślać tam własnej osobowości. Dodatkowo w krajach azjatyckich nie występuje oddzielenie życia osobistego i zawodowego.

Przywiązywanie dużej wagi do grupy społecznej, w której się funkcjonuje, przejawia się w modelach biznesowych azjatyckich przedsiębiorstw. Rzadko są one własnością pojedynczych

¹⁰ <http://www.tolerancja.pl/?konfucjanizm>, 195

¹¹ „Kulturowe uwarunkowania współczesnej Azji”, pod redakcją Joanny Marszałek – Kawy i Roberta Gawłowskiego

inwestorów, a najczęściej są mocno powiązane (zarówno finansowo jak i organizacyjnie) z innymi podmiotami, co daje im większe szanse na zdominowanie rodzimego rynku.

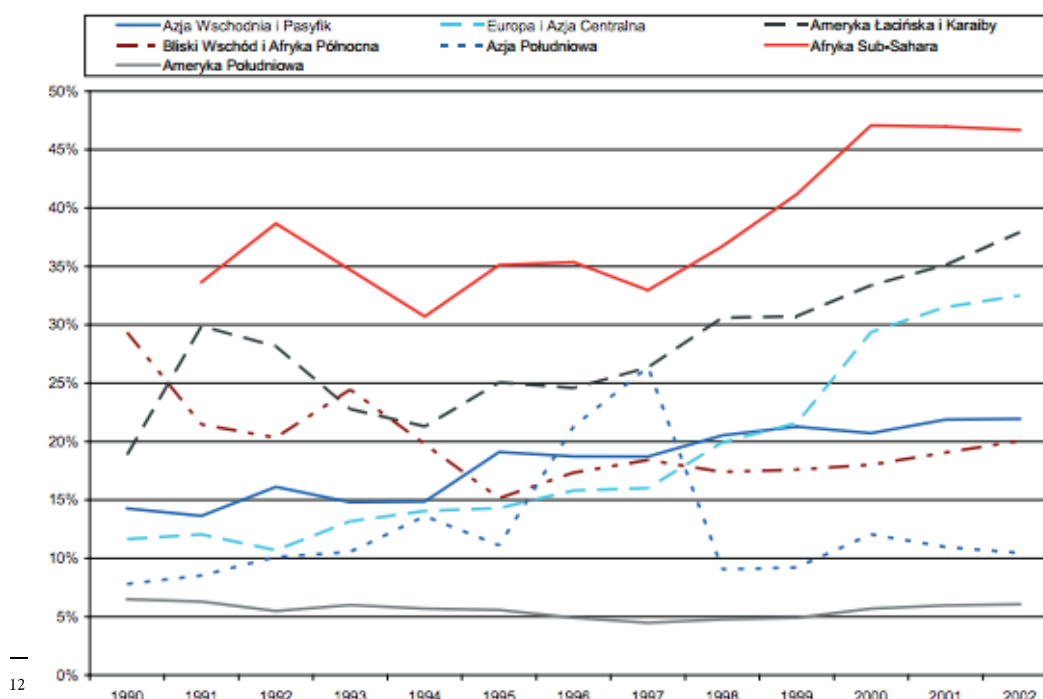
II.2 Charakterystyczne elementy bankowości azjatyckiej

Istnieje kilka zjawisk, które możemy nazwać specyficznymi dla bankowości południowoazjatyckiej. W dużej mierze wynikają one z lokalnych tradycji i respektowanych wartości. Niemala w tym jednak rola sytuacji społecznej i gospodarczej konkretnych państw Dalekiego Wschodu.

II.2.1 Azjatycki kryzys bankowy

Śledząc światowe trendy możemy dojść do wniosku, że z roku na rok udział kapitału zagranicznego w regionalnych sektorach bankowych się zwiększa. Powszechnie przyjęło się zakładać, że napływ zagranicznych inwestycji wzbogaca ofertę produktową, wzmacnia pozytywną konkurencję oraz prowadzi do szerokorozumianego rozwoju rodzimej bankowości. Czy te założenia znajdują swoje potwierdzenie w przypadku Azji Południowo – Wschodniej? Zdecydowanie nie.

Wykres 1. Udział kapitału zagranicznego w sektorze bankowym¹²

W 2002 roku udział kapitału zagranicznego w sektorze bankowym tego regionu był (z wyłączeniem Ameryki Południowej) najniższy na świecie i wynosił ledwo ponad 10%. Jak można zaobserwować na wykresie, sytuacja wyglądała zupełnie inaczej w latach 1995-1997, kiedy to w tak krótkim czasie udział zagranicznych inwestycji w sektorze bankowym wzrósł aż o ponad 15 punktów procentowych. Lata 1997-1998 to z kolei spadek i w dodatku jeszcze bardziej znaczny. Czym były spowodowane tak duże wahania? Wspomniane lata stanowiły apogeum azjatyckiego kryzysu bankowego.

Początkiem kryzysu była liberalizacja rynków finansowych i otwarcie się na napływ kapitału zagranicznego. Niestety tym decyzjom nie towarzyszyły żadne reformy instytucjonalne, czy zabezpieczenia prawne, które mogłyby sprostać funkcjonowaniu rodzimych rynków w warunkach globalizacji.

W krajach takich jak Indonezja, Malezja, czy Tajlandia utrzymywano stałe kursy walutowe oparte wyłącznie na dolarze. Doprowadziło to do sytuacji, że inwestorzy zagraniczni nie żądali zabezpieczeń pod udzielane krajom azjatyckim kredyty. Napływ inwestycji zagranicznych oraz boom kredytowy powodowały nadpłynność w systemie bankowym. Dodatkowo wzrost akcji kredytowej banków azjatyckich przy braku odpowiedniego nadzoru przyczynił się do pogorszenia jakości udzielanych kredytów. W roku 1998 złe kredyty stanowiły w Indonezji 75%, a w Tajlandii 50% portfela kredytowego lokalnych banków.

W międzyczasie zagraniczni inwestorzy dostrzegli słabość systemów bankowych i nie chcąc ryzykować, zaczęli masowo wycofywać swoje środki finansowe.

Warto podkreślić, że regulacje w sektorach bankowych poszczególnych państw azjatyckich były bardzo różne. Chiny, Singapur i Hongkong miały odpowiedni poziom zabezpieczenia przed ryzykiem, co zawdzięczają w głównej mierze dobrze funkcjonującym systemom finansowym. Między innymi te państwa nie odczuły mocno wspomnianego kryzysu bankowego. Najgorzej sytuacja wyglądała w Indonezji, Korei, Tajlandii i na Filipinach¹³.

¹³ „Systemy bankowe w Azji Południowo-Wschodniej”, Anna Szoltun, NBP 2002r, Warszawa

II.2.2 Nadzór bankowy

Bankowość krajów azjatyckich boryka się z problemami, które gdzie indziej na świecie w zasadzie nie występują. Pomimo że funkcjonuje Prawo bankowe, zgodne ze światowymi wytycznymi, to skuteczność kontrolowania instytucji bankowych jest utrudniona.

Duży wpływ na realizację nadzoru bankowego w Singapurze ma Minister Finansów, który zasiada w zarządzie banku centralnego. Nie jest to korzystne sprawowanie nadzoru nad działalnością systemu bankowego, dlatego też w 2000 roku nastąpiły reformy podjęte przez MAS, które mają na celu wspomóc liberalizację rynku finansowego.

W Hongkongu głównym organem sprawującym nadzór bankowy jest HKMA. W banku istnieje Departament Nadzoru Bankowego odpowiedzialny za bieżące kontrole sytuacji w sektorze. Prawo bankowe pozwala bankowi centralnemu żądać dokumentów, wszelkich danych i informacji od banków komercyjnych. Zgodnie z prawem Bank Centralny może przejąć kontrole nad bankiem, który stał się niewypłacalny.

W Korei Południowej nadzór bankowy jest uregulowany w ustawie o banku centralnym. Oznacza to, że Bank może na wniosek Komisji Polityki Pieniężnej żądać od instytucji finansowych dokumentacji dotyczących wymaganego minimum kapitałowego.

W Korei ważnym organem kontroli jest także Ministerstwo Finansów i Ekonomii.

Potrzebny jest skuteczny i efektywny nadzór nad instytucjami bankowymi, który zminimalizuje tzw. „moral hazard”.

II.2.3 Mikrofinansowanie

Niezwykłe charakterystycznym zjawiskiem dla Azji Południowej jest tzw. mikrofinansowanie. Polega ono na udzielaniu pożyczek ludziom ubogim, którzy nie mieliby na to szans w tradycyjnych bankach. Pozwala to zwalczać biedę oraz rozwijać przedsiębiorczość wśród najuboższych społeczności.

Już do 2005 roku mikrofinansowanie w regionie Azji Południowej dotarło do 35 milionów potrzebujących i pokryło ponad 15% ogólnego zapotrzebowania na kredyty wśród ludzi najbiedniejszych. Najbardziej imponująco wygląda statystyka dotycząca Sri Lanki i Bangladeszu – w tych krajach ponad 60% ludzi żyjących w biedzie, korzysta z usług mikrofinansowania. Wpływ mikrofinansowania na dostęp do pożyczek dla ludności najbiedniejszej został przedstawiony w tabeli z wyróżnieniem poszczególnych państw Azji Południowej. Z całą pewnością wypada przyznać, że ten sektor staje się coraz bardziej znaczący dla ekonomii krajów Dalekiego Wschodu. Pozwala zaangażować większą liczbę mieszkańców w rozwój gospodarczy całego regionu.

Tabela 2. Szacowany zakres mikrofinansowania w południowej Afryce¹⁴

Estimated breadth of microfinance outreach in South Asia						
Country	Population ^a (millions)	Poverty ratio ^b (%)	Poor families ^c (millions)	Microfinance clients (millions)	MF poverty outreach ^d (%)	MF coverage of poor families ^e (%)
Afghanistan	22	55	2.0	0.12	50	3
Bangladesh	143	50	13.0	16.00	50	62
India	1,100	30	60.0	15.00	35	9
Nepal	26	35	1.6	0.50	45	14
Pakistan	155	33	8.5	0.58	35	2
Sri Lanka	20	25	1.0	2.50	25	63
South Asia	1,466	33	86.2	34.70	41	17

Source: Authors' estimates based on data available from the Asian Development Bank and others.

Sytuacja w Bangladeszu stanowi ewenement w skali globalnej i warto poświęcić na to trochę więcej miejsca. Jest to kraj, w którym wskaźnik śmiertelności niemowląt należy do największych na świecie, a większości mieszkańców często nie stać nawet na żywność. Tymczasem w takich warunkach prof. Muhammad Yunus zbudował bankowość, która w niedalekiej przyszłości może nawet zagrozić największym bankom świata. Ideą, która przyświecała założeniu Grameen Banku była walka z wykluczeniem finansowym większości mieszkańców tego kraju. Cel został zrealizowany: w latach 90 skala biedy w Bangladeszu malała średnio o 1 % rocznie, a po roku 2000 proces ten przyspieszył do 2 %. Przyczyniło się

¹⁴ „Getting Finance In South Asia 2009”, The World Bank

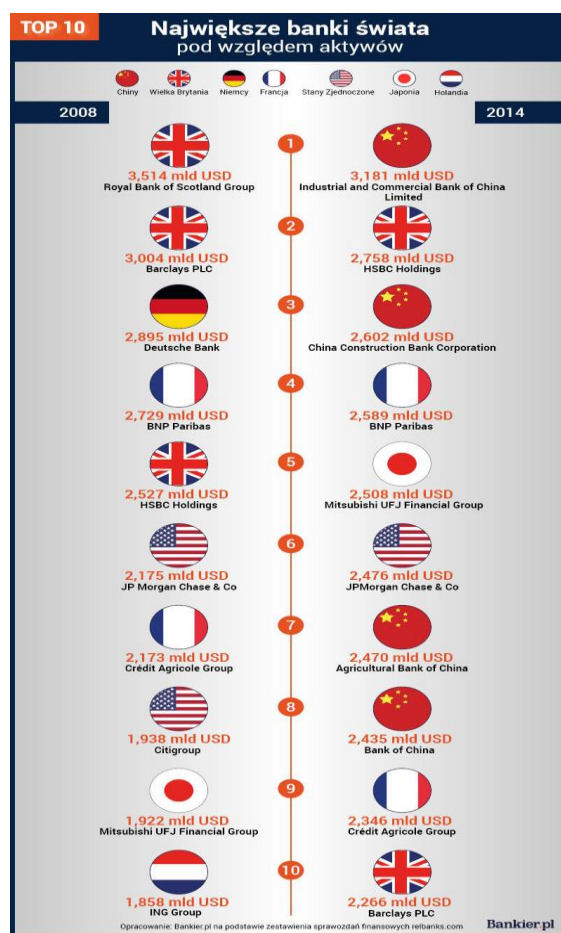
to do przyznania prof. Yunusowi nagrody Nobla w 2006 roku. Grameen Bank przez ten czas cały czas zarabiał – dzisiaj ma mocno ponad 10 tys. oddziałów w Bangladeszu i planowana jest ekspansja do innych krajów Azji Południowej.

❖ III. Pozycja obu systemów na świecie

Nie sposób ocenić obiektywnie siły i pozycji banków azjatyckich na świecie. Wiąże się to przede wszystkim z dużym zróżnicowaniem systemów bankowych w poszczególnych krajach Azji Południowo-Wschodniej.

Znajdziemy tam zarówno państwa, gdzie wykształciły się ogromne instytucje bankowe (Chiny, Japonia), jak i państwa, których gospodarkom daleko do najpotężniejszych.

Grafika 1: Największe banki świata pod względem aktywów

Na grafice przygotowanej przez portal bankier.pl znajduje się lista 10 największych banków świata pod względem aktywów w roku 2014. Nieprzypadkowo najnowszy ranking zestawiono z rokiem 2008¹⁵.

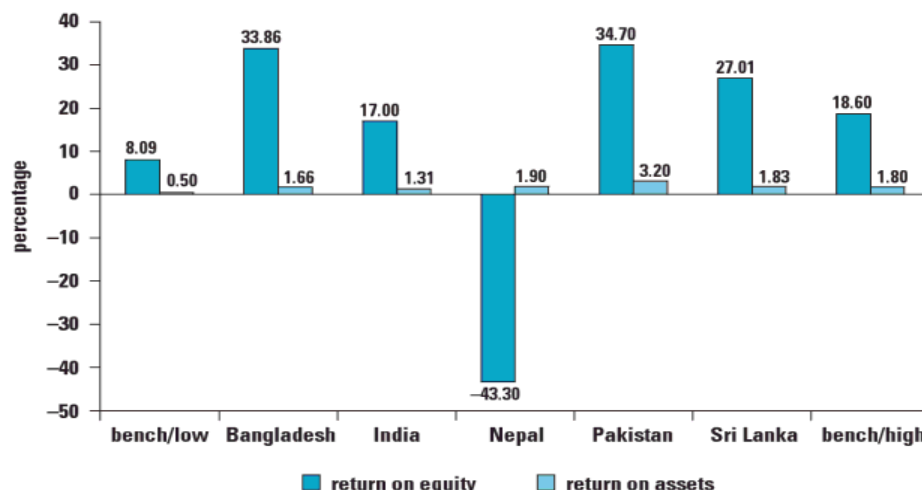
Doskonale pokazuje on skalę rozwoju banków azjatyckich. W 2008 roku wspomniana lista była zdominowana przez europejskie grupy bankowe. Wystarczyło zaledwie kilka lat, aby w gronie najpotężniejszych banków świata znalazło się 5 podmiotów z Azji: 4 z Chin i 1 z Japonii (w roku 2008 był to zaledwie 1 bank japoński). Największym bankiem świata jest obecnie chiński Industrial and Commercial Bank of China Limited z aktywami o wartości 3,181 mld USD. Chociaż banki z Chin i Japonii odgrywają decydującą rolę w światowym systemie bankowym, to próżno szukać w podobnych rankingach podmiotów z innych krajów azjatyckich. Wynika to prawdopodobnie z modeli strukturalnych tak typowych dla tradycji krajów azjatyckich. Tworzone w Chinach i Japonii ogromne, międzynarodowe konglomeraty, które przygarniają większość zagranicznego kapitału, utrudniają powstanie konkurencyjnych podmiotów w innych krajach.

Mimo, że sektorom bankowym w pozostałych krajach Azji Południowej daleko do konkurowania z największymi potęgami, to posiadają one pewne atuty i stają się coraz bardziej łakomymi kąskami dla zagranicznych inwestorów. Nie przejawia się to oczywiście poprzez ilość aktywów w poszczególnych bankach, ale poprzez bardzo roztropne i skuteczne zarządzanie.

¹⁵ www.bankier.pl/wiadomosc/Najwieksze-banki-na-swiecie-Infografika-7225476.html

Wykres 2. ROE sektorów bankowych w wybranych krajach¹⁶

Figure 4.2 Year 2006: South Asia Beat the Benchmark in Return on Equity

Source: From appendix 1, table A1.6. Data used are from South Asian Central Banks, SECs and Boards, stock exchanges, and publications; Indian Banks' Association 2006a, 2006b, and 2006c; Reserve Bank of India 2006a, 2006b, 2006c, and 2007; and benchmark data sources from appendix 2.B.

Wystarczy spojrzeć jak prezentują się wskaźniki całych sektorów bankowych wybranych krajów Azji Południowej. W Bangladeszu i Pakistanie wskaźnik ROE przekracza 30%. Jest to wskaźnik, który określa wysokość zwrotu z kapitału własnego i świadczy o rentowności spółki i efektywnym wykorzystaniu kapitału własnego. Dla porównania wskaźniki ROE dla sektorów amerykańskiego, brytyjskiego i japońskiego nie przekroczyły 20%. Również wskaźniki ROA w bankowości krajów Azji Południowej osiągają wysoki poziom i przewyższają porównywane, silne gospodarki. Odpowiednie zarządzanie swoimi aktywami stanowi duży atut i gwarantuje napływ zagranicznych inwestycji. Przed Azją Południową stoi duża szansa na rozwój, a obecna struktura sektora wygląda bardzo bezpiecznie.

Jak prezentują się największe banki muzułmańskie w porównaniu z azjatyckimi potentatami? Zestawiając sumę aktywów największego obecnie banku konwencjonalnego z Al – Rajhi Group - największym bankiem muzułmańskim (aktywa na poziomie 49,2 mld USD w 2010r.) dojdziemy do wniosków, że różnica w sile ekonomicznej tych dwóch systemów

¹⁶ Getting Finance In South Asia 2009”, The World Bank

bankowych nie pozwala ich rzetelnie porównywać. I tak w rzeczywistości jest. Oba systemy bankowe „startują w innych kategoriach” i nie powinny być do siebie porównywane. Banki muzułmańskie ze względu na etyczną filozofię oraz specyficzną grupę odbiorców nie są w stanie konkurować z bankami konwencjonalnymi.

Warto jednak przytoczyć kilka statystyk, które pokażą, że bankowość muzułmańska cały czas się rozwija, a nawet zyskuje nowych zwolenników.

W większości krajów arabskich udział banków muzułmańskich w całym sektorze bankowym rośnie z roku na rok. Największy wzrost w ostatnich latach mogliśmy zaobserwować w Zjednoczonych Emiratach Arabskich oraz Katarze, gdzie średnioroczny przyrost aktywów banków muzułmańskich wyniósł w latach 2007-2009 aż 78,4%. Ciekawe wnioski otrzymamy również, gdy porównamy procentowy wzrost aktywów 100 największych banków muzułmańskich i konwencjonalnych. Okazuje się bowiem, że banki muzułmańskie stosunkowo szybciej powiększają swoją wartość, a w latach 2008-2009 procentowy wzrost aktywów największych banków muzułmańskich wyniósł 66%.

Bankowość muzułmańska rozwija się także poza granicami krajów arabskich. W światowych centrach finansowych, takich jak Singapur, czy Hongkong. Poprzez usługi tego rodzaju bankowości inwestowane są środki pochodzące z wydobycia ropy naftowej. Nie sposób pominąć wzrastającej liczby okienek muzułmańskich, które są odpowiedzią na coraz większą populację wyznawców islamu na terenach Zachodniej Europy i USA¹⁷.

¹⁷ Bankowość muzułmańska”, Katarzyna Górak Sosnowska, Piotr Masiukiewicz, wyd. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2013

❖ Podsumowanie

Obydwa systemy bankowe zostały ukształtowane przez wartości i tradycje pielęgnowane na obszarach ich występowania. O ile o bankowości muzulmańskiej można powiedzieć, że jest bardziej jednorodna (niewielkie są różnice między poszczególnymi jej odmianami w krajach arabskich), o tyle bankowość Dalekiego Wschodu różni się w zależności od konkretnego państwa.

Inny jest także kierunek oddziaływania charakterystycznych dla danego obszaru geograficznego wartości na funkcjonowanie banków.

W systemach bankowych krajów arabskich główny nacisk kładzie się na etyczny (zgodny z religią) charakter oferty produktowej. Nie ma natomiast żadnych ograniczeń oraz przyjętych modeli zarządzania bankami. Tymczasem banki Dalekiego Wschodu prowadzą działalność konwencjonalną. Tradycja wywodząca się z tamtego regionu wpływa jednak na strukturę największych przedsiębiorstw i banków. W Azji rynek zdominowany jest bowiem przez ogromne konglomeraty, które poprzez sieci powiązań z innymi przedsiębiorstwami nie dają większych szans na przebicie się nowych podmiotów.

Warto także podkreślić bezkryzysową działalność banków muzulmańskich. Mimo krytyki nadzoru bankowego występującego w tamtym regionie, banki praktycznie „bezboleśnie” przeszły ostatni kryzys ekonomiczny. Zupełnie inaczej sprawy miały się w Azji - tam mimo wszystko mocniej odczuwa się skutki kryzysów światowych. Dodatkowo charakterystyczny dla krajów Dalekiego Wschodu jest azjatycki kryzys bankowy, który miał miejsce w latach 97-98 i całkowicie zdestabilizował rynek finansowy.

❖ Bibliografia

- 1) www.bankowoscislamska.pl/2014/01/26/bankowosc-muzulmanska-religijne-i-prawne-uwarunkowania/
- 2) www.alislam.pl/islam/filary_islamu
- 3) „Bankowość muzułmańska”, Katarzyna Górak Sosnowska, Piotr Masiukiewicz, wyd. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2013.
- 4) www.egospodarka.pl/80893,Bankowosc-islamska,1,20,2.html
- 5) www.tolerancja.pl/?konfucjanizm,195
- 6) „Kulturowe uwarunkowania współczesnej Azji”, pod redakcją Joanny Marszałek – Kawy i Roberta Gawłowskiego
- 7) „Kryzysy finansowe, a udział zagranicznych podmiotów sektorze bankowym”, Oskar Kowalewski
- 8) „Systemy bankowe w Azji Południowo-Wschodniej”, Anna Szoltun, NBP 2002r., Warszawa
- 9) „Getting Finance In South Asia 2009”, The World Bank
- 10) www.bankier.pl/wiadomosc/Najwieksze-banki-na-swiecie-Infografika-7225476.html

ALTERUM OŚRODEK BADAŃ I ANALIZ SYSTEMU FINANSOWEGO

UL. WIEJSKA 12A
00-490 WARSZAWA
LK@ALTERUM.PL